

УДК 2:316.74

Сучасна релігійність: детермінанти, характерні риси, тенденції розвитку

Н.П. ПИВОВАРОВА

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна, E-mail: n_dudar@mail.ru

Авторське резюме

Стаття присвячена аналізу релігійності українців, виявленню детермінант і характерних рис її сучасного стану. Визначається, що сучасна релігійність в українському соціумі детермінована явищами трьох типів – мега-, макро- та мікрорівневими. Мегарівневі (загальносвітові), макрорівневі (власне українські) детермінанти в своїй сукупності створюють умови для виникнення та існування сучасної релігійності de jure, які лише в поєднанні з мікрорівневими (особистісними) детермінантами спричиняють нову творену і відтворену релігійність de facto.

Виділяються два типи релігійності (і типи носіїв цієї релігійності) – масова і воцерковлена. Перша характеризується низьким ступенем і поверховістю релігійних переконань, неактивною і неусвідомленою релігійною діяльністю, яскраво вираженою ритуалістичністю, конформізмом, декларативністю. Друга відрізняється цілісністю, ґрунтовністю релігійних переконань, їх максимальною відповідністю конкретним релігійним віруванням, вимогливістю до виконання релігійних практик з усвідомленням їх самоцінності, залученістю в релігійні організації, участю в соціальній, просвітницькій, благодійній та ін. діяльності релігійних громад.

Робиться висновок про те, що сучасна релігійність як духовний феномен характеризується неоднорідністю, незавершеністю, неоднозначністю, поліфункціональністю, багатоконфесійністю (при домінуванні християнської традиції) та дисгармонійністю між кількісним піднесенням і невідповідним якісним наповненням. Її основними рисами є суперечливий дуалізм, що проявляється, з одного боку, у відкритості, адогматичності, демократичності, синкретизмі, толерантності, приватизації тощо, а з іншого - у духовній ентропії, еkleктиці, невизначеності, фрагментарності, популізмі, конформізмі, обрядовістві, прагматизації тощо. В якості тенденцій еволюції релігійності виділяються абстрактивізація і розмитість ідеї надприродного, етизація й етикетизація релігії, іморталізація релігійного світорозуміння, розвиток позаконфесійної і позацерковної релігійності, детрадиціоналізація релігійних постулатів, релігійне пристосовництво тощо.

Ключові слова: релігійність, релігія, віра, сучасна релігійність, детермінанти, самоідентифікація, релігійні практики.

Modern religiousness: determinants, personal touches, progress trends

N.P. PIVOVAROVA

National aviation university, Kyiv, Ukraine, E-mail: n_dudar@mail.ru

Abstract

The article investigates religiosity in the post-socialist Ukraine identifying the determinants and major characteristics of the contemporary situation in the field. There are identified determinants at the mega-, macro and micro levels. The determinants of the world scale (macro-level) and the determinants at the macro (national) level create environment for the contemporary religiosity de jure. The combination of these and the determinants at the personal (micro) level allows religiosity to exist de facto.

The article separates two different types of religious beliefs including general and church-centered. The first one could be characterized by lower level of religious beliefs, less active religious behaviour and focus on standard «external» practices. The other group has more consistent rounded religious beliefs, more proactive and consistent behaviour as well as involvement in education volunteering activities on behalf of the church.

The existing empirical data show the contemporary religiosity an inhomogeneous, constantly developing polyfunctional and multi-confessional (Christian tradition dominates) phenomenon. There is a certain

© Н.П. Пивоварова, 2014

contradiction between its rapid development in quantitative terms and the stagnation in qualitative terms. The major characteristic is contradictory dualism between its open and non-dogmatic character, tolerance, syncretism, loyalty, privatisation, etc. and spiritual entropy, eclecticism, populism, conformity, fragmented character, the focus on the ritual part, pragmatism, etc. The evolution of religiosity was marked by «abstractisation» of the idea of supernatural as well as the development of ethical norms and the religious etiquette, active development of religiosity out of confession or church, de-centralisation of religious postulates and religious «time-serving».

Key words: religiosity, religion, faith, contemporary religiosity, self-identification, religious practices.

Постановка проблеми. Розвиток українського суспільства як відкритої системи значною мірою залежить від глибини теоретичного осмислення явищ і процесів його багатогранної, різновекторної, суперечливої реальності, в тому числі й духовної. Одним із виразників останньої є релігія як суспільно-історичне явище і релігійність як опредмечення, об'єктивізація цього надіндивідуального феномена в свідомості, поведінці, способі життя окремих індивідів, які входять до певних релігійних спільнот.

Релігійність, на відміну від самої релігії в її певному конфесійному визначенні, будучи складним, багатовекторним, поліфункціональним і динамічним феноменом, зазнає постійних трансформацій як на суспільному, так і на індивідуальному рівнях. Тому доцільним є виявлення, аналіз і систематизація детермінант, що зумовлюють і впливають на зазначені процеси.

Зазначимо, що часові межі аналізованого нами феномена – сучасної релігійності – охоплюють кінець ХХ (90-ті роки) – початок ХХІ ст., а просторові – в основному Україну, хоча певні тенденції його трансформацій, безумовно, притаманні світовому процесу в цілому. Зміни, про які йтиметься, здебільшого розглядатимуться на рівні суспільної свідомості, а не релігійних інституцій. Адже релігійність основної маси віруючих нашої країни нині значною мірою відрізняється від традиційних поглядів і уявлень. В їхній свідомості акценти з питань, що стосуються класичної (біблійної) релігійної картини світу (хоча й він цілком не ігнорується), зміщуються на сенсожиттєві. В центрі уваги опинилися проблеми сучасності: людина, її внутрішній світ, устрій суспільного життя, глобальні проблеми, цінності загальнолюдського значення. У свідомості багатьох сучасних віруючих змішуються, переплітаються й поєднуються ортодоксальні положення тієї чи іншої релігії з різними позадоктринальними, часто дійсними чи пантеїстичними, а також науковими, практичними (отриманими на основі власного досвіду) уявленнями.

У суспільстві, яке зазнає постійних, ідеологічних, економічних, політичних, культурних, етичних та інших змін, де важко знайти своє місце й особисту значущість у соціумі, певна частина людства перебуває у перманентному стані депривації, а відтак посилюється увага до релігії, яка реалізується у двох взаємодопов-

нюючих тенденціях: 1) повернення до ортодоксального віровчення, відновлення усталених релігійних традицій; 2) пошук нових цінностей, духовних орієнтирів, нових ідеалів через потяг до таємничого, трансцендентного, нетрадиційного. Отже, сьогодні є підстави говорити про творення нового сучасного типу релігійності, який поділяється на два види: відтворену – вірувальне ставлення до ідей традиційних віровчень (у першу чергу православного, римського греко-католицького, протестантського) та творену, або новітню – вірувальне ставлення до ідей новітніх релігійних течій.

Аналіз наукових досліджень. Для формування власних думок і умовиводів, окрім емпіричних показників, автор статті опрацювала значну кількість соціологічних соціально-філософських, психологічних, релігієзнавчих праць західних, радянських та вітчизняних дослідників. Зокрема, зарубіжних – Р.Адорно, Р.Аллена, Р.Белла, П.Бергера, І.Боровік, М.Вебера, Д.Вулфа, Ч.Глока, Е.Дюркгейма, Т.Лукмана, М.МакГуаера, А.Маслоу, А.Мауса, Г.Олпорт, Т.Парсонса, Л.Рейнер-Прінса, М.Росса, Б.Спілка, Р.Старка, К.Стевенс-Арройо, С.Хантінгтона, П.Фурфейа та ін.; радянських – Р.Балтанова, С.Дулумана, А.Сришева, Ю.Кимельова, А.Лебедева, Ю.Левади, В.Лобовика, Л.Митрохіна, М.Попової, В.Танчера, М.Теплякова, Д.Угриновича, І.Яблокова та ін.; сучасних російських – С.Балагушкіна, В.Гараджи, Л.Іоніна, С.Кара-Мурзи, В.Стьопіна, В.Федорової, Д.Фурмана та ін.; сучасних українських – М.Бабія, О.Бучми, В.Бондаренка, С.Головахи, В.Єленського, М.Заковича, А.Колодного, П.Косухи, М.Мариневича, В.Оссовського, Н.Паніної, А.Панкова, М.Паращевіна, М.Пірен, О.Погорілого, Л.Филипович, О.Шуби, А.Чернія, М.Чурилова, П.Яроцького та багато інших.

Метою дослідження є охарактеризувати сучасну релігійність як духовний феномен, якому притаманні специфічні ознаки.

Виклад основного матеріалу. Визначимо, що детермінує сучасну релігійність. Детермінанта (від лат. *determinans* (*determinantis*) – той, що визначає, обмежує) – це ознака, що визначає або обумовлює появу, виникнення та існування явища. Виходячи з ідеї А.Колодного щодо визначення детермінант нетрадиційних релігійних рухів та адаптувавши її до досліджуваної нами сучасної релігійності, під

її детермінантами розумітимемо: а) явища, які виконують функцію підґрунтя, основного принципу, передумови як можливість для появи і творення сучасної релігійності *de-jure* – умови; б) обов'язкові фактори, що при взаємодії з умовами створюють сучасну релігійність *de-facto* як наслідок свого існування або виникнення – причини [5].

Аналіз детермінант нового сучасного типу релігійності буде враховувати три взаємозалежні і взаємообумовлені підрівні: 1) об'єктивні детермінанти, тобто ті, що рівною мірою стосуються трансформації релігійності внаслідок соціокультурних змін на мегарівні – в усьому світі й в Україні зокрема; 2) специфічно українські, зумовлені соціально-культурними змінами на макрорівні – в українському соціумі (і частині постсоціалістичного простору); 3) індивідуальні або суб'єктивістські зміни на мікрорівні – в психології окремого індивіда.

Серед найсуттєвіших умов сучасних релігійних трансформацій вважатимемо такі загальноцивілізаційні зрушення: перехід до нової соціокультурної реальності – постіндустріального або постмодерного суспільства; процеси світової глобалізації; гостра постановка глобальних проблем (у першу чергу, екологічної); наслідки науково-технічного прогресу; криза європейської цивілізації, принципу європоцентризму; процес секуляризації. Все вищезазначене є детермінантами мегарівня, які у своїй сукупності призвели до загальної «антропологічної революції», котру переживає світова спільнота й Україна зокрема. Змінилося місце людини у світі, що посилює екзистенційні проблеми, з якими традиційно протягом віків «працювала» релігійна парадигма, а відтак, як в Україні, так і у світі до світогляду сучасної людини додаються релігійні елементи як засіб сенсотворення.

До специфічно українських детермінант сучасного стану релігійності (детермінанти макрорівня) віднесемо: кризу радянської системи цінностей внаслідок розпаду Радянського Союзу (коли «домінантною масовою свідомістю усіх дев'яти років незалежності лишається негативізм, який характеризується трьома чіткими емоційно-оціночними «не»: недовіра, незадоволеність, невіра у майбутнє» [4]); трансформацію механізмів традиційного відтворення релігійності; новий тип економічної системи (ринкова економіка); новий тип політичної системи (демократія, зокрема наявність правової забезпеченості свободи совісті); міжконфесійні конфлікти; етнопсихологічні характеристики українців. Останню детермінанту можна розцінювати і як умову (оскільки існує як сталість, даність), і як причину (оскільки стосується особливостей людини) виникнення, творення й розвитку сучасної релігійності.

Два попередні підрівні детермінант сучас-

ної релігійності обумовлюють останній – мікрорівень. Йдеться про зміни, що відбуваються в психології окремого індивіда, які є тими причинами-факторами, що при взаємодії з вищезазначеними умовами сприяють творенню сучасного стану релігійності: самотність людини, криза самоідентифікації, пошук людиною сенсу й мети існування, прагнення до самореалізації до зміни й удосконалення свого онтологічного статусу і сакрально-морального рівня, потреба в реалізації свого творчого потенціалу, в надійній референтній групі як критерію її поведінки, в непохитних імперативах, що визначають спрямованість життєдіяльності.

Виходячи з емпіричних даних, зауважимо на тому, що, намагаючись компенсувати названі вище психологічні стани, певна частина людей прагне набутти релігійності. На релігійне самовизначення людини передусім впливають: традиція сім'ї, народу; факт залучення до тієї чи іншої релігії через відповідний обряд (наприклад, хрещення у християнстві); символи приналежності, такі, як молитва, хрест, храм, Біблія тощо; соціальні стереотипи (стереотипи поведінки соціальної групи, держави, суспільства) та ефекти сприйняття людського оточення; незадоволення особи попередньою релігією та прагнення віднайти у новій, відсутній в старій, елементи істинності; конфлікт «батьки – діти»; найближче оточення – знайомі, друзі, родичі; місіонерство – збудження проповідником інтересу до цінностей своєї релігійної організації (соціальне зараження); засоби масової інформації, Інтернет; зовнішні ознаки ідентифікації: одяг, ритуальна діяльність; життєві негарзди тощо.

Визначено також, що вибір релігійної орієнтації постає як діяльність, що спрямована не лише на реалізацію людських потреб, тобто має практичну забарвленість, а й несе в собі творчий потенціал, оскільки пов'язана з релігієтворенням.

Зосередимо увагу на особливостях сучасної релігійності українського соціуму, охарактеризуємо характерні риси релігійності нинішніх віруючих. Переважна більшість членів українського соціуму, незалежно від їх ідентифікацій щодо віри, демонструє своє позитивне ставлення як до інституційної релігії, так і до позаінституційної чи позаконфесійної віри. Сучасна людина (за даними 2013 року), як правило, прагне релігійно ідентифікувати себе з віруючими, або ж тими, хто вагається між вірою й невір'ям (відповідно 67 і 15% серед усього населення України), і значно менше з невіруючими і атеїстами (відповідно 6 та 2%) [3, с. 24].

Виходячи з аналізу емпіричних даних, викремимо два принципово відмінні між собою типи релігійності і відповідно типи віруючих – масовий і воцерковлений. Тип масового віруючого, в основному, представляє відтворену

релігійність, тоді як тип воцерковленого віруючого – і відтворену, і творену релігійність. Зауважимо, що нижче наведені лише найбільш загальні характеристики носіїв сучасного українського релігійного поля, оскільки існують певні відмінності між воцерковленими носіями твореної і відтвореної релігійності. Так, православні релігійні організації відрізняються дещо більшою консервативністю і «замкненістю» тільки на своїй традиції, порівняно не лише з релігійними організаціями, які продукують творену релігійність, але й з католицькими та протестантськими. Тоді як організації новітніх релігій (творена релігійність), порівняно з останніми, є більш адаптованими до сучасних умов і спрямованими на задоволення потреб тієї частини людей, які потребують віри «тут і зараз», без наявності глибокого підґрунтя релігійних «знань» і переконань. Існують відмінності і в самій твореній релігійності. І певною мірою тип масового віруючого можна вважати як сучасну творену релігійність, тобто таку, що утворилася у значної частини представників українського соціуму, як наслідок сукупності названих вище детермінант.

Отже, за самоідентифікацією віруючими себе вважають більше двох третіх населення України. Існує кореляційний зв'язок між визначенням людини щодо віри і умовами виховання особи в сім'ї: ті, хто виховувався в релігійному дусі здебільшого ідентифікують себе з віруючими або ж з тими, хто вагається між вірою та невір'ям, тоді як серед тих, в чийх сім'ях до релігії ставилися негативно, більшість вважає себе невірними або атеїстами. Найусталеніші традиції релігійно-сімейного виховання зберігаються на Заході, найслабші – на Півдні та Сході України. За конфесійною ознакою Україна є багатоконфесійною державою із сильною християнською, переважно православною, традицією.

Одним із парадоксів сучасної релігійності є те, що поняття «православний» розширюється, включаючи в себе поняття «віруючий», оскільки з православними себе ідентифікують не лише ті, хто вагається між вірою і невір'ям, але й невірні і навіть атеїсти. Так, за даними УЦЕПД імені Разумкова, у 2013 році до «православних» віднесли себе 71% опитаних, тоді як до віруючих – 67% [3, с. 24-25]. І варто зазначити, що ця тенденція посилюється з часом, оскільки відповідні показники у 2002 році становили – 69% «православні» та 53% – віруючі [1, с. 15].

Наявна тенденція розвитку позаконфесійної, позацерковної релігійності: віруючі не завжди є прихильниками будь-якої конкретної релігії чи деномінації і вважають себе просто християнами. «Просто християнами» себе вважають 9% серед усього населення України. До жодного віросповідання не відносять себе 11%,

а 61% вважають, що людина може бути просто віруючою і не сповідувати конкретну релігію [3, с. 30].

Релігійні твердження про існування Бога, а також душі і гріха у свідомості сучасної людини підлягають найменшому сумніву. Вони набули нині не тільки і не стільки релігійного, скільки, скоріше, морального змісту. Зокрема, за даними дослідження УЦЕПД імені Разумкова 2002 року, серед опитаного населення, хто ідентифікував себе як невірних, в існування Бога вірили 15%, в існування душі – 24%, гріха – 27% [1, с. 17].

Для сучасного українського суспільства характерне взаємопроникнення різних культурних світів та типів мислення, отже і розширення релігійно-світоглядних парадигм та еkleктичне поєднання різних їх елементів. Проявом синкретизму, присутності архаїчних і містичних елементів у свідомості віруючого можна вважати те, що в реінкарнацію серед усього населення України у 2002 році вірили 38% віруючих і 22% тих, хто вагається між вірою і невір'ям. Серед віруючих 18% довіряли астрологам, 42% – вірили у цілительські можливості народних цілительів, а 22% визнавали наявність таких здібностей у ворожок та чаклунів [1, с. 17].

Уявлення сучасної людини про віру й релігію корелюється ступенем і рівнем її релігійності. Якщо масовим віруючим властива певна розмитість розуміння означених понять; припущення можливості існування віри поза конкретною релігією і необов'язково пов'язаною саме з вірою в Бога, або ж можливість віри в «свого» Бога; визначення взаємозв'язку віри й релігії з позицій уможливленості, раціонального міркування, загальноприйнятих колективних суджень, певного синкретизму (що всотував у себе як релігійну традицію, так і ознаки зовсім різних типів свідомості, в тому числі й нерелігійних). То воцерковленим віруючим характерне сутнісне розуміння віри як способу життя і його керівного принципу, як переконаності в істинності конкретного релігійного вчення, в нерозривності віри і релігії; переконаність у неможливості існування віри поза релігією; для тих, хто не мав попереднього релігійного досвіду і вперше потрапив до релігійної організації (як традиційної, так і новітньої), притаманне сприйняття віри як рушійної сили змін їхнього життя на краще, впевненості й визначеності їхнього існування.

При цьому, незалежно від вірувальної ідентифікації, домінуючими функціями віри вважаються регулююча, компенсаторна, традиційно-транслуюча, при цьому практично відсутні різко негативні оціночні судження про роль віри в житті людини.

Розцінюючи релігійні практики як ознаку релігійної ідентичності людини, зауважимо на

залученні і ставленні сучасних людей до різних релігійних практик. Відтак, масового або «осучасненого» віруючого характеризують конформістські позиції стосовно: власної вірувальної і конфесійної ідентифікації; здійснення релігійних практик (відвідування релігійних служб «на релігійні свята», здійснення релігійних обрядів залучення до релігії, освячення шлюбу та погребальних служб) полягають у міркуваннях типу: «йду до храму або роблю так тому, що так прийнято», «так роблять усі», а не заради обрядово-культурної практики певної релігії як самоцінності [1, с. 19]. У 2013 році про відвідування релігійних служб на релігійні свята зазначили 36% з-поміж тих, хто ідентифікував себе як невіруючого, а також 64% серед тих, хто вагається між вірою і невір'ям [3, с. 30].

Значна частина масових віруючих є прихильниками твердження про сутність віруючої людини як такої, що може не знати основ релігійного вчення, відвідувати релігійні служби і виконувати релігійні обряди час від часу або взагалі ніколи цього не робити. Спілкування ж із Богом здійснювати «сам на сам» без духовників-посередників, поза культурною спорудою, у формі довільної розмови чи звертання, а не обов'язково молитви (для християн). Шукати підтримки Бога переважно у кризових ситуаціях – фізичного або морального недомагання власного або когось із близьких людей. Їхні уявлення про те, якою може бути віруюча людина, і вимоги до її поведінки – це саме ті умови і характеристики, яким відповідає сам типовий представник масових віруючих. Масовий віруючий вірить і в Бога, і у Вищий Розум, Логос, і в життя після смерті, і в реінкарнацію. Найбільш поширеними серед уявлень про Бога такі: жива істота (25%), вища небесна сила (18%), невидима надлюдина (9%). Для 7% опитаних Бог – це Вищий Розум, Абсолют, Ідея, єдність усіх енергій, закон світотворення. Кожен десятий пов'язує своє уявлення Бога з морально-етичними категоріями чуттєво-емоційного забарвлення – добро, чистота, любов, щастя, спокій, захист, турбота тощо. 2% визначають Бога з пантеїстичних позицій – як усю природу. Таке розуміння Бога не пов'язане з догматичними уявленнями будь-якої світової релігії. А отже, концепції Бога набувають нового, сучасного смислу [2, с. 13].

Отже, значну частину сучасних українців, які ідентифікують себе як віруючих, навряд чи можна назвати віруючими згідно з традиційною релігійною догматикою. Їхня релігійність є нестійкою, розмитою, фрагментарною, синкретичною (з поєднанням елементів різних релігійних традицій і моди, магичності та релігійних цінностей), конформістською. Проте, зважаючи на загальну орієнтацію на релігійне, і прагнення ідентифікації віруючого, незалеж-

но від «глибини релігійних знань», а також з визнанням за вірою ролі морально-етичного регулятора в суспільстві і власному житті, їх можна вважати віруючими у «широкому» значенні.

Релігійність же воцерковлених віруючих характеризується цілісністю, виваженістю, ґрунтовністю. Вони є вимогливими до безпосереднього виконання релігійних практик: вважають за необхідне відвідувати релігійні служби, зібрання чи богослужіння щотижня або навіть частіше, і прагнуть самі відповідати таким умовам; вважають обов'язковим знання ідей і сутнісних основ релігії, з якою ідентифікує себе віруюча людина. Ці віруючі здебільшого не обмежуються пасивним відвідуванням релігійних служб і здійснення релігійних практик є усвідомленим і цінним саме завдяки їх внутрішньому змісту.

Узагальнюючи відповіді респондентів (як стандартизованих, так і якісних даних), пропонуємо деякі стереотипні моделі поведінки сучасної української людини залежно від її ставлення до релігії та віри. Зауважимо, що ці моделі, так само, як і попередній типологічний поділ віруючих на масових і воцерковлених, є лише теоретичними конструктами, які виокремлюються за допомогою типів та видів релігійних ідентичностей і відповідних до них релігійних практик:

- глибоковіруючий – поштовхом до дії є внутрішня віра, що «матеріалізується» у виконання релігійних догматів, соціальна поведінка збігається із стереотипною поведінкою релігійної ідентичності; ядро воцерковлених віруючих – носії внутрішньої релігійності;

- віруючий – намагання дотримуватися ціннісних зразків своєї релігійної спільноти, виконувати всі релігійні приписи, але віра є лише одним з ідентифікаторів, який змагається з іншими за управління поведінкою особи, поєднання внутрішньої та зовнішньої релігійності;

- віруючий відповідно до родинних цінностей – релігійна ідентифікація відбувається на етапі первинної соціалізації, релігійні цінності засвоюються в родинному колі, це модель наслідування вчинків;

- церковно-віруючий або ритуаліст – важливо дотримуватися обрядової частини обов'язків релігійної спільноти; більше ідентифікують себе з церквою, аніж з вірою; є носіями зовнішньої релігійності; їхня віра нестійка: коливається в залежності від визнання церковних цінностей іншими верствами населення та соціальними інституціями, наприклад державою;

- віруючий, тому що вірять всі, або конформіст – відавання данини стереотипній поведінці даного часу, характерне не прагнення усвідомити релігійні цінності та норми, осягнути сутнісні релігійні ідеї, а відповідати «при-

йнятій або популярній релігійній поведінці»; релігійні цінності та моделі поведінки є мозаїчними та уривчастими;

- той, хто вагається між вірою і невір'ям, – беруть нерегулярну участь у найважливіших релігійних обрядах, час від часу відвідують релігійні служби у найважливіші релігійні свята; відсутня чітко визначена позиція стосовно власного ставлення як до віри, так і до невір'я, проте більше тяжують до переконань і поведінки конформістів та ритуалістів; мають поверхове, фрагментарне уявлення про релігійні ідеї, цінності, піддаючи їх постійному сумніву; досить часто все ж ідентифікують себе з певною релігією;

- байдужий або індивідуальний – майже ніколи, за рідкісним винятком, не беруть участі в релігійних святах і обрядах; «живуть біля релігійних ідентичностей», але фактично не цікавляться релігійним життям; як правило, не порівнюють свою поведінку з релігійними умовами, вимогами і т.п.; в орієнтаціях превалюють професійні, соціальні чи інші ідентитети;

- невір'ючий – як правило, не властиві релігійні ідентитети і практики; характеризує не індивідуальна споглядальна позиція щодо релігійних ідей, переконань і практик, а позиція критики перших і заперечення доцільності останніх, проте не заперечує існування деяких релігійних тверджень, зокрема душі, гріха, навіть певного трансцендентного начала;

- атеїст – ніколи не здійснює релігійних практик, не вірить в існування Бога чи будь-якого іншого сакрального начала.

Акцентуємо ще на одній специфічній ознаці сучасної релігійності: самоідентифікація себе як віруючої людини є чимось більш серйозним, ніж впевненість в існуванні Бога. Так тих, хто вважає себе «віруючим», значно менше, ніж тих, хто позитивно відповідає на запитання: «Чи вірите Ви в Бога?»

Так, за даними опитування УЦЕПД імені Разумкова у 2002 р., серед дорослого населення країни 60% вважали себе віруючими, при наявності 77% тих, хто ствердно відповів про віру в Бога (при цьому «так, вірю в Бога» відповіли 97% серед тих, хто вважають себе віруючими, 76% тих, хто вагається між вірою та невір'ям, та 15% невір'ючих) [1, с. 15, 17]. За даними опитування УІСД у 2001 р. серед 14-28-річної молоді вважали себе віруючими 53%, а вірили в Бога 76% .

Висновки. Все зазначене дозволяє визначити, що найхарактернішими рисами сучасної релігійності та основними тенденціями еволюції кожного з її структурних компонентів: релігій-

ного світорозуміння, світовідчуття і світоствавлення, є наступні:

- сучасна людина здебільшого прагне внутрішньо-індивідуальної ідентифікації віруючого або того, хто вагається між вірою і невір'ям, аніж невір'ючого чи атеїста;

- існують два принципово відмінні типи релігійності масова і воцерковлена;

- самоідентифікація себе як віруючої людини є чимось більш серйозним, ніж впевненість в існуванні Бога;

- поняття «православний» розширюється, включаючи в себе поняття «віруючий»;

- «церковність» набула рис соціально легітимізованої і заохочуваної характеристики людини, що підсилило релігійну поведінку і храмову активність;

- існує кореляційний зв'язок між визначенням людини стосовно віри і умовами виховання особи в сім'ї;

- релігійні ідентитети міцніші серед тих віруючих, які зазнали релігійного виховання в своїх сім'ях, тобто інтегрували релігійні цінності та норми на етапі первинної соціалізації. Зазначена тенденція має більш глибоке коріння на Заході України;

- основними рисами сучасної релігійності є неоднорідність, незавершеність, неоднозначність, поліфункціональність, багатоконфесійність (при домінуванні християнської традиції) та дисгармонійність між кількісним піднесенням і невідповідним якісним наповненням;

- стан релігійності характеризується двозначністю: з одного боку, відкритістю, адогматичністю, демократичністю, гнучкістю, індивідуалістичністю і т.п., а з другого – духовною ентропією, еклектикою, невизначеністю, фрагментарністю, популізмом, конформізмом тощо (та чи інша позиція займається відповідно до власних поглядів і переконань);

- тенденції еволюції релігійності: абстрактивізація і розмитість ідеї надприродного, егізація й етикетизація релігії, іморталізація релігійного світорозуміння, активний розвиток позаконфесійної і позацерковної релігійності, детрадиціоналізація релігійних постулатів, релігійне пристосовництво тощо.

Отже, релігійність сучасного періоду як духовний феномен характеризується суперечливим дуалізмом, що проявляється, з одного боку, в її відкритості, адогматичності, демократичності, синкретизмі, толерантності, лояльності, приватизації тощо, а з іншого - у духовній ентропії, еклектиці, невизначеності, фрагментарності, популізмі, конформізмі, обрядовістві, прагматизації тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дудар Н. Релігійність українського суспільства: рівень, характер, особливості / Н. Дудар, А. Биченко // Національна безпека. – 2002. – № 10 (34). – С. 14-21.

2. Дудар (Пивоварова) Н.П. Релігійність в українському соціумі: детермінанти і характеристика сучасного стану: автореф. дис. ... канд. соціол. наук / Н.П. Дудар. – К., 2002. – 20 с.
3. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин // Інформаційні матеріали до Круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» – К., 2013. – 76 с.
4. Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. Інформаційно-аналітичний матеріали // За ред. В.М. Ворони, А.О. Ручки. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2000. – С. 6.
5. Kolodny A. Religion and the Churches in Modern Ukraine / A. Kolodny, L. Filipovych, H. Biddulph. – K., 2001. – P. 39-47.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2014

REFERENCES:

1. N. Dudar, A. Bychenko. Religiosity of ukrainian society: piven, character, individuality. *National Security and Defence journal*. 2002, no. 10 (34), pp. 14-21.
2. N. Dudar (Pivovarova). Religiosity in ukrainian society: determinants and characteristics of the current state. *Avtoreferat na zdobuttya nauk. st. kand. sociol. nauk*, Kyiv, 2002, 20 p.
3. Religion and power in Ukraine: problems of mutual relations // Information materials to the Round table on the topic: «State-confessional relations in Ukraine as of 2013: the way to partnership between the state and the Church or the crisis of mutual relations», Kyiv, 2013, 76 p.
4. Ukrainian society: Monitoring 2000. Information and Analytical Materials. Kyiv, *Institute of Sociology of the NAS of Ukraine*, 2000, p. 6.
5. Kolodny A., Filipovych L., Biddulph H. Religion and the Churches in Modern Ukraine. Kyiv, 2001, pp. 39-47.

Пивоварова Надія Павлівна – кандидат соціологічних наук, доцент
Національний авіаційний університет
Адреса: 03680, м. Київ, просп. Космонавта Комарова, 1
E-mail: n_dudar@mail.ru

Pivovarova Nadezhda Pavlovna – PhD in sociology, associate professor
National aviation university
Address: 1, Komarova avenue, Kyiv, 03680
E-mail: n_dudar@mail.ru